

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

DÜSBED

Yıl / Year: Şubat 2023, Sayı / Issue: 32/ Pages: 712-729

Araştırma Makalesi / Original Article

Received / Alınma: 29.12.2022

Accepted / Kabul: 13.02.2023

YAZMA ESERLERİN FERAĞ VE İSTİNSAH KAYITLARINDA GÖRÜLEN BİR GARİP BİLMECE: KESİRLERLE TARİH

Sedat AKAY¹

Öz

Medeniyetimizin köklerini oluşturan miras ve eserlerle sağlıklı bir irtibat kurulabilmesi, ilim adamları ve araştırmacıların bu eserleri ve mirası doğru bir şekilde okuyup yorumlanmasına bağlıdır. İşte bu mirasın en önemli unsurlarından birisi de yazma eserlerdir. Yazma eserlerden yeterince faydalanılması, bu eserlerin doğru anlaşılabilmesi ve doğru bilgiye ulaşılabilmesi, uzun süre devam eden bu köklü ve yerleşik geleneğin bilinmesi ile mümkündür. İslam telif geleneğinde, yazılan eserlerin genellikle sonunda telif veya istinsah işinin kimin tarafından yapıldığına ve hangi yıl, ay, gün veya saat kaçta bitirildiğine dair kısa bilgiler verilir. Söz konusu tarihler, açık bir şekilde yazılabildiği gibi bazı kayıtlarda karmaşık ve kapalı bir şekilde ifade edildiğinden dolayı bir bilmece hâlini almıştır. Osmanlı Devleti'nin büyük âlimlerinden İbn-i Kemal Paşa tarafından ilk olarak kullanıldığı kabul edilen bu tarih düşürme türü, yazma eserler alanında çalışan araştırmacıların karşılaştığı zorluklardan biridir.

Çalışmanın birinci bölümünde, kesirlerle tarih belirtme biçimi ile ilgili genel bilgiler verilmiş, kesirlerle tarih düşürme geleneğinin Osmanlılarla ortaya çıktığı ve bunun ilk uygulayıcısının ünlü Osmanlı-Türk bilgini İbn-i Kemal Paşa olduğu konusundaki görüşler ele alınmıştır. İkinci bölümde, kesirlerle ifade edilen tarih düşürme türü için kullanılan kesirler, zaman birimleri ve takip edilecek işlem basamakları üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise detaylı açıklamalar eşliğinde verilen örnekler üzerinden konunun kapalı yönlerinin açıklığa kavuşturulmasına gayret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Yazma eser, Bilmece, Kesirli tarih

Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Arapça Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, (Siirt, Türkiye), sedatakay56@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2210-7696

A STRANGE RIDDLE IN FINISHING AND COPYING MANUSCRIPTS: FRACTIONAL HISTORY

Abstract

A healthy connection with the heritage and artifacts that form the roots of our civilization depends on the correct reading and interpretation of this work and heritage by scientists and researchers. One of the most important elements of this heritage is the manuscripts. In order to reach the right information, it is possible to benefit from the manuscripts sufficiently, to understand these works correctly and to know this rooted and deep-rooted tradition. In the tradition of Islamic copyright, short information is given about who did the copyright or copy work at the end of the written works and at what year, month, day or time it was finished. The dates in question have become a riddle as they are written clearly and in some records these dates are expressed in a complex and implicit way. This type of history, which is accepted to have started by Ibn-i Kemal Pasha, one of the great scholars of the Ottoman Empire, is one of the difficulties faced by researchers working in the field of manuscripts.

In the first part of this study, general information about the method of specifying dates with fractions is given and its definition is made. In addition, the views that the tradition of stating dates with fractions emerged with the Ottomans and that the first person to apply it was the famous Ottoman-Turkish scholar Ibn-i Kemal Pasha was discussed. In the second part, the fractions used for the date expressed in fractions, the time units and the steps to be followed are emphasized. In the third chapter, it has been tried to clarify the closed aspects of the subject through the examples given with detailed explanations.

It is an indispensable phenomenon to know this long-standing and established tradition in order to benefit from the manuscripts, to be well read and understood, and to reach the right information.

Keywords: Arabic Language, Manuscript, Riddle, Fractional history

GİRİŞ

Günümüz insanlığının ulaştığı uygarlık seviyesi ile kaydettiği gelişme ve ilerlemenin temellerinin daha önceki nesil ve medeniyetler tarafından atıldığı inkâr edilemez bir hakikattir. Dolayısıyla yeni kuşakların, özellikle de ilim adamları ve araştırmacıların eski medeniyetlerin eser ve mirasını doğru bir şekilde okuyup tanımaları ihmal edilemeyecek bir zarurettir. Medeniyetimizin dayandığı bu miras ve eserlerle sağlıklı bir irtibat kurulabilmesi, bu değerlerimizin doğru okunup yorumlanmasına bağlıdır. İşte bu mirasın en önemli unsurlarından biri de yazma eserlerdir.

Bir kitabın, yazılması veya çoğaltılması esnasında kâğıdın hazırlanması, mürekkebin temini, kitabın tezhibi, ciltlenmesi gibi pek çok safhadan geçtiği görülmektedir. Bu safhaların bitiminden sonra yazar veya müstensih tarafından kitabın yazıldığı tarihin yani istinsah veya ferağ kaydının düşülmesi, bir gelenek hâline gelmiştir (Oğraş, 2007, s. 647-648).

Ferağ kaydı ifadesi, müellif tarafından genellikle yazma eserlerin sonuna konulan ve metnin telifinin bittiğini belirten kayıt için kullanılır. Bu kayıt, çoğunlukla telif veya istinsah işinin kimin tarafından yapıldığına ve hangi yıl, ay, gün veya gecede, saat kaçta bitirildiğine dair kısa bilgiler verir. Ferağ kaydı, yazma eserlerin yaşını ve müellife yakınlığını tespit hususunda başvurulabilecek en önemli unsurdur (Bilgin, 1995, s. 534; Coşan, 1975, s. 55).

Arapça “nesh” kökünden türemiş olan istinsah, “bir kitabın yahut yazılı bir metnin nüshasını çıkarma, onu harfi harfine kopya etme” anlamına gelir. İstinsah kaydı ise bir yazma eserin sonuna müstensahi veya kâtibî tarafından eklenen ve “temme” (Tamam oldu, iş bitti.) kelimesinden ve dua cümlesinden sonra kendisinin, babasının adını, istinsahın yıl, ay ve gün olarak bitiş tarihini, yazıldığı yeri, esas aldıkları nüshayı ihtiva eden kayıtlardır (Bozkurt-Kaya 2001, s. 371; Coşan, 1975, s. 55).

Tarih düşürme sanatı, asırlar boyunca kullanılarak kendi içerisinde ebced sistemini oluşturan harflerin ve bu harflerin karşılığı olan rakamların değişik biçimlerde bir araya gelmesiyle oluşmuş ve zamanla tarih düşürme çeşitleri ortaya çıkmıştır (Batur, 2022, s. 151). Bu tarihler, herhangi bir yoruma mahal bırakmayacak bir şekilde açık olarak yazılabildiği gibi kimi eserlerin yazılış tarihleri ise ebced hesabına göre tarih düşürülerek belirlenmiştir. Eserin bitiş veya istinsah tarihini belirtmek amacıyla tarih düşürme, ince zevkin ve estetik bir anlayışın ürünü olup âdeta günümüzde kullanılan ISBN numarası işlevini görmektedir (Oğraş, 2007, s. 668). Bazı kayıtlarda ise bu tarihler daha da karmaşık ve kapalı bir ifade biçimi ile hesaplar kullanıldığı için âdeta bir muamma hâlini almaktadır. Bu tarihlerin söyleniş ve hesaplanış bakımından çeşitli sınıflandırmalar ve adlandırmalar yapılmıştır. Arap yazarlardan el-Cezairî tarafından “التاریخ الكنائي/kinayeli tarih”, “التاریخ المعمی/ muamma tarih” şeklinde isimlendirilirken (el-Cezâirî, 1886, s. 49) Muhibbuddin Yasin İbrahim es-Samarraî, “التاریخ بالكسور/kesirlerle tarih” adını kullanmış (es-Samarraî, 2012, s. 219); Muhammed b. Humeyd el-Avfi “التأریخ التركي/ Türk usulü tarih düşürme”, “التأریخ المعمی/ muamma tarih”, “تأریخ ابن كمال باشا/İbn-i Kemal Paşa tarihi”, “التأریخ الكنائي/kinayeli tarih”, “التأریخ بالإلغاز/lugazlı tarih” şeklinde adlandırıldığını fakat en uygun nitelemenin “التأریخ بالكسور/kesirlerle tarih”² olması gerektiğini ifade etmiştir (el-Avfi, 2009, s. 172-178). Konuyla ilgili çalışmaları bulunan Arif Yıldırım, “Kesirlerle

² Tarih kelimesi hemzesiz olarak (التاریخ) sadece mazi ve geçmiş için kullanılır. Ta’rih hemzeli olarak hem geçmişini inceleme hem de tarihi tescil etme anlamındadır. Bundan dolayı söz konusu tarihin adlandırılmasında hemzeli şekilde (التأریخ) kullanılması gerekir (el-Avfi, 2009: 17).

Bilmeceli Tarih” (Yıldırım, 2016, s. 76), Esad Coşan ise “Bilmeceli Tarih” (Coşan, 1975, s. 55) başlıklarını uygun bulmuşlardır.

Tarih düşürme sanatı ile ilgili ürünler, içinde barındırdığı remiz, sembol ve hesaplarla ilgili zihinsel faaliyetleri gerektiren unsurlar dolayısıyla hesap ilmi lugazları başlığı altında incelenebileceği gibi bunları ta’miye türü örnekler arasında da zikretmek mümkündür (el-Cezâirî, 1886, s. 47-49; Kemal, 1981, s. 85). Muamma bir beyan mahareti niteliği taşıdığı için beyan ilmüne tâbi bir disiplin olarak kabul edilmiş, şiirde edebî bir sanat olarak icra edilmesinden dolayı da bedî’ ilmiyle ilişkilendirilmiştir (Durmuş, 2020, s. 320).

Bu çalışmada Arapça kaleme alınan ve yazma eserlerde kullanılmış olan kesirli ve rumuzlu tarih belirtme konusu ele alınacaktır. Amacımız, konu hakkında derlenen bilgilerden hareket etmek suretiyle bu eserlerin anlaşılabilirliği yolunda bir adım atabilmek ve önemlerine dikkat çekebilmektir. Yazma eserlerden faydalanılması, bu eserlerin iyi okunup doğru anlaşılabilirliği ve doğru bilgiye ulaşılabilirliği için uzun süre devam eden bu köklü ve yerleşik geleneğin bilinmesi zarureti vardır.

1. KESİRLERLE TARİH BELİRTME İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

Kesirlerle tarih düşürme usulü, “Bir eserin bitiş veya yazılış tarihini, 1/2, 1/3, 1/4 gibi kesirler kullanarak küçükten büyüğe doğru sıralanan zaman parçalarıyla bilmeceli bir tarzda ifade etme biçimidir.” şeklinde tanımlanabilir (Yıldırım, 2016, s. 78).

es-Samarraî, el-Avfi gibi son dönem Arap araştırmacı ve yazarlar konuyla ilgili ilk örneğin görüldüğü Şeyhülislam İbn-i Kemal Paşa’nın (öl. 940/1534) *Mes’eletu halki’l- Kur’an* adlı eserin ferağ kaydında bulunan; “Bu kitabın yazılması, Peygamber’in hicretinden itibaren onuncu onda birinin üçüncü onda birinin altıncı onda birinin birinci yarısının ikinci altıda birinin ikinci üçte birinin dokuzuncu onda biri olan Cuma günü bitmiştir. Kim benim bu ibaremden kastedilen tarihi bulup çıkarır ve sonuca ulaşırsa büyük âlimlerin çoğunun başaramamış olduğu bir işi başarmış olur.” ibaresine dayanarak kesirlerle tarih düşürme geleneğinin Osmanlılarla ortaya çıktığı ve bunun ilk uygulayıcısının ünlü Osmanlı-Türk bilgini İbn-i Kemal Paşa olduğu konusunda görüş birliği bulunduğu ileri sürmektedirler (el-Avfi, 2009, s. 172; el-Cezâirî, 1886, s. 49; el-Mevalidî, 1996, s. 214; es-Samarraî, 2012, s. 207-208).

Bu tarih biçimini günümüz tarih belirtme şekli ile karşılaştırmak konunun anlaşılması açısından yararlı olacaktır. Örneğin 30.01.2023 tarihinde, ilk sayı günü; ikincisi ayı; üçüncüsü ise yılı gösterir. Bu sayıları sağdan sola doğru “2023 yılının 1’inci ayının 30’uncu günü”

şeklinde okursak zincirleme bir sıfat ve isim tamlaması ortaya çıkar. Bu tarihi, kesirlerle tarih belirtme biçimine uygun olarak okuduğumuzda ise şu ifade ortaya çıkar: “Bu tarih; üçüncü miladi bin yılın (2001-3000), on tane yüz yılının birinci onda biri olan yüzyılın (2001-2100), üçüncü onda biri olan on yılın (2020-2030), üçüncü onda biri olan yılının (2023→yıl), on iki ayının ilk yarısı olan altı aydan (1-6), birinci altıda biri olan ayının (1→ay), üç tane on günden oluşan 30 gününün üçüncü onda birinin (20-30), onuncu onda biridir (20+10=30→gün).

Yukarıdaki örnekten de anlaşılacağı üzere “kesirlerle yapılmış tarih”, yalnız zaman birimlerinin kesirleri verilip bu kesirlerin ait oldukları payda birimlerinin zikredilmemesi şeklinde düzenlenmiş bir tarih verme biçimidir. Bu tarzı seçenler; kendilerinin, kitabı yazmaktan, okuyucularının da kitabı mütalaadan doğan yorgunluğunu biraz olsun dağıtmayı, monotonluğu bir tarafa bırakıp küçük bir zekâ jimnastiğine yönelerek irkilmelerini sağlamayı, böylece zekâlarını test etmeyi düşünmüş olabilirler (Yıldırım, 2016, s. 77).

2. KESİRLERLE İFADE EDİLEN BİLMECELİ TARİH İÇİN KULLANILAN ZAMAN BİRİMLERİ

a. Derece: Bir saatin bir parçasıdır. 1 saat 15 dereceden oluşur. Çünkü yer küresinin kendi eksenini etrafında 24 saatte tam bir dönme yaparak 360 derecelik bir daire çizdiği kabul edilir. O hâlde 1 saatin derece olarak ifadesi, $360:24=15$ derecedir. Saatin 15’te biri olan derecesi ise $60:15=4$ dakikadır (el-Avfi, 2009, s. 177; es-Samarraî, 2012, s. 205; Yıldırım, 2016, s. 79-80).

b. Saat: 1 günün 24 parçasından biridir. Kesirlerle tarih belirtme kalıplarında kullanılan formu genellikle “أول الجزء الثامن من الجزء الحادي عشر/on birinci saatin sekizinci derecesinin başı” şeklindedir (el-Avfi, 2009, s. 177; es-Samarraî, 2012, s. 205; Yıldırım, 2016, s. 80).

c. Gün: Kesirlerle tarih belirtme kalıplarında haftanın günleri sıra ile şunlardır:

1. الأحد/Pazar → (السُّبُّعُ الأولُ/Birinci gün)
2. الإثنين/Pazartesi → (السُّبُّعُ الثاني/İkinci gün)
3. الثلاثاء/Salı → (السُّبُّعُ الثالث/Üçüncü gün)
4. الأربعاء/Çarşamba → (السُّبُّعُ الرابع/Dördüncü gün)
5. الخميس/Perşembe → (السُّبُّعُ الخامس/Beşinci gün)
6. الجمعة/Cuma → (السُّبُّعُ السادس/Altıncı gün)
7. السبت/Cumartesi → (السُّبُّعُ السابع/Yedinci gün)

Bu günlerin karşısında yer alan “السُّبْعُ” kelimesi 7 gün olan haftaya işaretler. Yani “السُّبْعُ الخامس” tamlaması “beşinci yedide bir” anlamında olup perşembe gününü gösterir.

Günü belirtmek için ay; $1/2$ (نصف/yarım), $1/3$ (ثلث/üçte bir), $1/5$ (خمس/beşte bir), $1/6$ (سدس/altıda bir), $1/15$ gibi kesirlere bölünür. 2’ye bölündüğünde ayın 2 tane yarısı olur. Eğer belirtmek istenen gün ayın 16. gününden önce ise من النِّصْفِ الأوَّل / birinci yarım’dan tabiri; eğer 15. gün sonrasında ise من النِّصْفِ الثَّانِي / ikinci yarım’dan tabiri kullanılır. Bundan sonra 15 günlük bu yarım 1/3 (ثلث/üçte bir) veya $1/5$ (خمس/beşte bir) gibi kesirlere ayrılır. Eğer $1/3$ kesri kullanılırsa her bir $1/3$ (ثلث/üçte bir) 5 günü kapsamış olur. İlk beş gün الثلث الأوَّل / birinci sülüs (1-5), ikinci beş gün الثلث الثَّانِي / ikinci sülüs (6-10), üçüncü beş gün الثلث الثالث / üçüncü sülüs (11-15) olarak adlandırılır.

Eğer belirtmek istenen gün birinci beşlikten ise من الثلث الأوَّل / birinci sülüsten, ikinci beşlikten ise من الثلث الثَّانِي / ikinci sülüsten, üçüncü beşlikten ise من الثلث الثالث / üçüncü sülüsten şeklinde tabir kullanılır. Bu beşlik dilimlerde de 1. gün için الخمس الأوَّل / birinci beşte bir, 2. gün için الخمس الثَّانِي / ikinci beşte bir, 3. gün için الخمس الثالث / üçüncü beşte bir, 4. gün için الخمس الرَّابِع / dördüncü beşte bir ve 5. gün için الخمس الخامس / beşinci beşte bir tabiri kullanılır.

Mesela ayın birinci günü ifade edilmek için: هو الخمس الأوَّل من الثلث الأوَّل من النِّصْفِ الأوَّل / birinci yarımın birinci sülüsünün birinci beşte biri ifadesi kullanılır. İkinci günü için هو الخمس الثَّانِي من / birinci yarımın birinci sülüsünün ikinci beşte biri ifadesi kullanılır. Üçüncü günü için هو الخمس الثالث أو الأوسط من الثلث الأوَّل من النِّصْفِ الثَّانِي الأوَّل / birinci yarımın birinci sülüsünün üçüncü veya orta beşte biri ifadesi kullanılır. Dördüncü gün için هو الخمس الرَّابِع من الثلث الأوَّل من النِّصْفِ الأوَّل / birinci yarımın birinci sülüsünün dördüncü beşte biri ifadesi kullanılır. Beşinci gün için هو الخمس الخامس أو الآخر من الثلث الأوَّل من النِّصْفِ الأوَّل / birinci yarımın birinci sülüsünün beşinci veya son beşte biri ifadesi kullanılır. Altıncı gün için ise / birinci yarımın ikinci sülüsünün birinci beşte biri ifadesi kullanılır. Dokuzuncu gün için / birinci yarımın ikinci sülüsünün dördüncü beşte biri ifadesi kullanılır. Eğer ayın 16. günü belirtmek istenirse هو الخمس الأوَّل من الثلث الأوَّل من النِّصْفِ الثَّانِي / ikinci yarımın birinci sülüsünün birinci beşte biri ifadesi kullanılır.

Diğer bir ifade biçimi şu şekildedir: Yarımlar yani 15 gün $1/5$ (خمس/beşte bir) şeklinde kesirlere ayrılır. $1/5$ (خمس/beşte bir) lerin her biri 3 günü kapsar.

Birinci beşte bir: (1-3)

İkinci beşte bir: (4-6)

Üçüncü beşte bir: (7-9)

Dördüncü beşte bir: (10-12)

Beşinci beşte bir: (13-15) günlerini kapsar.

Bu kalıba göre ayın birinci günü için *هو الثلث الأول من الخمس الأول من النصف الأول* / birinci yarımın birinci beşte birinin birinci üçte biri ifadesi kullanılır. Ayın dokuzuncu günü için *هو الثلث الآخر* / birinci yarımın üçüncü veya orta beşte birinin üçüncü veya son üçte biri ifadesi kullanılır.

Diğer bir ifade biçimi şu şekildedir: Bir ay, $1/3$ (ثلث/üçte bir)e [sülüs] bölünür. Her bir sülüs, 10 günü (*العشر/öşr*) kapsar.

Birinci sülüs: (1-10)

İkinci sülüs: (11-20)

Üçüncü sülüs: (21-30) günlerini kapsar.

Bu şekilde ayın birinci günü için *هو العشر الأول من الثلث الأول* / birinci sülüsün birinci öşrü, dokuzuncu günü için *هو العشر التاسع من الثلث الأول* / birinci sülüsün dokuzuncu öşrü, on birinci günü için *هو العشر الثاني من الثلث الثاني* / ikinci sülüsün birinci öşrü, yirmi birinci günü için *هو العشر الثالث من الثلث الثاني* / üçüncü sülüsün birinci öşrü ifadesi kullanılır. Eğer istenirse bu öşürler de 2'ye bölünür. Bu yarımların herbiri 5 günü kapsar

Birinci yarım: (1-5)

İkinci yarım: (6-10) günlerini kapsar.

Bu şekilde ayın birinci günü için *هو الخمس الأول من النصف الأول من الثلث الأول* / birinci sülüsün birinci yarımının birinci beşte biri, dokuzuncu günü için *هو الخمس الرابع من النصف الأول من الثلث الأول* / birinci sülüsün ikinci yarımının dördüncü beşte biri, on birinci günü için *هو الخمس الأول من النصف الثاني من الثلث الثاني* / ikinci sülüsün birinci yarımının birinci beşte biri, yirmi birinci günü için *هو الخمس الأول من النصف الأول من الثلث الثالث* / üçüncü sülüsün birinci yarımının birinci beşte biri ifadesi kullanılır. Ay bu şekilde daha değişik kesirlere de bölünebilir (el-Avfî, 2009, s. 172-178; Coşan, 1975, s. 56; es-Samarraî, 2012, s. 205-206; Yıldırım, 2016, s. 81-82).

d. Hafta: Kesirlerle tarih vermede altıncı sıra, ayın bir haftasını ifade eden kesrindir. Bir ayda 4 hafta vardır. Ancak buradaki hafta, 8 gece ve 7 gündüzden oluşan haftadır. Buna *tam hafta* adı verilir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'in beyanını esas alan Müslümanlar; günü, güneşin batmasından itibaren başlatırlar. Dolayısıyla 7 gün zarfında 12 saatlik bir fazlalık söz

konusudur. Böylece 4 tam hafta 30 gün olmaktadır. Kesirlerle tarih belirtme kalıplarında kullanılan formu örneğin, “الربيع الأول/ayın birinci haftası” şeklindedir (Avfi, 2009, s. 172-178; Coşan, 1975, s. 56; el-Mevalidî, 1996, s. 216-233; es-Samarraî, 2012, s. 179; Yıldırım, 2016, s. 82-83).

e. Aylar: Kamerî yıl 12 kamerî aydan oluşur. Bunlar sırasıyla:

1. محرم/Muharrem
2. صفر/Safer
3. ربيع الأول/Rebiu'l-evvel
4. ربيع الآخر/Rebiu'l-ahir
5. جماد الأولى/Cumade'l-ûlâ
6. جماد الأخرى/Cumade'l-uhra
7. رجب/Recep
8. شعبان/Şaban
9. رمضان/Ramazan
10. شوال/Şevval
11. ذو القعدة/Zü'l-ka'de
12. ذو الحجة/Zü'l-hicce

Bu 12 kamerî ay, kesirlerle bazen ikiye ayrılarak her altı ay kendi içinde 1'den 6'ya kadar sıralanmakta ve her altı ay, “نصف/yarım”, yani yılın yarısı olarak verilmekte ve birinci altı aya “النصف الأول/birinci yarım” yani birinci yarım yıl, ikinci altı aya da “النصف الثاني/ikinci yarım”, yani ikinci yarım yıl denilerek yarım yıllar birbirinden ayrılmaktadır.

Kimisi ise ayları yalnız üst payda olan 12'yi “اثني عشر” şeklinde, yani açıkça ve tam yıl olarak vermektedir. Ayları kesirlerle göstermek için yıl, 12 ay olarak alınır ve dörde bölünür. Bu bölmede, bölüm 3'tür. Şu hâlde 12 ay, her biri üçer aydan oluşan dört tane 3'lükten oluşmaktadır. Birinci üçlük; Muharrem, Safer, Rebiu'l-evvel'den, ikinci üçlük; Rebiu'l-ahir, Cumade'l-ûlâ, Cumade'l-uhra'dan, üçüncü üçlük; Receb, Şaban, Ramazan'dan, dördüncü üçlük; Şevval, Zü'l-ka'de, Zü'l-hicce'den oluşur. İlk üçlük “من الربيع الأول”, ikinci üçlük “من الربيع الثاني”, üçüncü üçlük “من الربيع الثالث”, dördüncü üçlük “من الربيع الرابع” şeklinde ifade edilir.

Kurallı tarih vermede ayların ortak paydası olan 12 sayısı, bazen 3'e bölünerek üç tane dördlük elde edilir ki bu takdirde tarihler, bölümden meydana gelen kesirler ile bunların sıralarını bildiren kelimelerden yapılmış isim ve sıfat tamlamalarıyla ifade edilir. Örneğin, *أول* *الثالث الأول* ilk üçte birin birinci ayı ki Muharrem'dir; *الثاني الثالث الأول* ilk üçte birin ikinci ayı ki Safer'dir; *الثالث الثالث الأول* ilk üçte birin üçüncü ayı ki Rebiu'l-evvel'dir; *الرابع الثالث الأول* ilk üçte birin dördüncü ayı ki Rebiu'l-ahir'dir. İkinci ve üçüncü dördlükler de benzer şekilde sıralarına göre ifade edilir. Mesela *الثاني الثاني الثالث* ikincisi denilir ki beşinci ay olan Cumade'l-ûla demektir. Tarih günü, ayın birinci, ikinci veya üçüncü on gününden birinci gün ise bu, kesirlerle *العشر الأول* /birinci öşür şeklinde ifade edilir. Diğer günler ise o sıradaki güne göre *العشر الثاني* / ikinci öşür, *العشر الثالث* / üçüncü öşür gibi şekillerde ifade edilir (el-Avfi, 2009, s. 176-177; Coşan, 1975, s. 58-59; el-Mevalidî, 1996, s. 233-238; es-Samarraî, 2012, s. 206-207; Yıldırım, 2016, s. 83-84).

f. Yıl: Kesirlerle bilmeceli tarih vermede sekizinci sıra, tarihi verilen olayın meydana geldiği ayın ait olduğu 12 aydan oluşan yılının kesirlerle verilmesine gelir. Kesirlerle bilmeceli tarih verme geleneğinde yılın ifade edilmesinde değişik kalıplar kullanılabilir.

Bu yılın hangi yüzyıl (*قرن*) ve hangi bin yıl (*ألف*) içinde bulunduğunun tayin edilmesi gerekir. Bu yılın hangi yüzyıl (*قرن*) ve hangi bin yıl (*ألف*) içinde bulunduğunun tayin edilmesi gerekir. *قرن* /yüz yıl; *نصف* /yarım, *ربع* /çeyrek, *خمس* /beşte bir ve *عشر* /onda bir gibi dilimlere ayrılabilir. Eğer yarıya bölünürse her bir yarım 50 yıla tekabül eder. 50 yıl, *نصف* /yarım, *خمس* /beşte bir ve *عشر* /onda bir gibi dilimlere ayrılır. Eğer *خمس* /beşte bir dilimi esas alınırsa her bir *خمس* /beşte birlik dilim 10 seneyi kapsar. Bu durumda örnek olarak 1303 senesi: *العشر الثالث من الخمس الأول* /Hicri iki bininci yılın dördüncü yüz yılının birinci yarısının birinci beşte birinin üçüncü öşürü şeklinde ifade edilir. Aynı tarih eğer *عشر* /onda bir kesri ile ifade edilmek istenirse:

هي الخمس الأوسط من العشر الأول من النصف الأول من القرن الرابع من الألف الثاني /Hicri ikinci bin yılın, dördüncü yüz yılının, birinci yarısının, orta beşte birinin, birinci öşürü şeklinde ifade edilir. Bunlarla birlikte *عشر* /'uşr yerine *عقد* /akd kelimesi de kullanılabilir. *قرن* /yüzyıl, çağ için kullanıldığında ise yüzyılı ifade eder. Yıllar verilirken ilk önce birlikler sonra onluklar daha sonrasında yüzükler ifade edilir (el-Avfi, 2009, s. 179-180; el-Cezairî, 1886, s. 54; Coşan, 1975, s. 59-60; es-Samarrai, 2012, s. 207).

3. KESİRLERLE İFADE EDİLEN TARİH İÇİN İŞLEM BASAMAKLARI

Bir kitabın telifinin rastladığı tarih, bütün unsurlarıyla kesirlerle bilmeceli olarak verilmek istenirse aşağıdaki işlemler takip edilir:

1. Bu telifin sona erdiği saatin derecesinin bir cüz'ü kesir olarak verilir.
2. Saatin derecesi
3. Derecenin ait olduğu saati ifade eden kesri
4. Bu saatin ait olduğu günün gündüzü veya gecesi
5. Bu gündüz veya gecenin ait olduğu gün
6. Bu günün ait olduğu hafta
7. Haftanın ait olduğu ay
8. Ayın ait olduğu yılın birler, onlar, yüzler ve binler basamağının aynı şekilde bu zaman birimlerinin kesirleriyle ifade edilmesi

Kesirleri doğru anlamak için ilk önce bu sırayı, ikinci olarak da bu sıradaki kesrin paydasını göz önünde bulundurmak lazımdır. İşte bunlar dikkate alınır ve bilinirse kesirlerle ifade edilen bilmeceli tarih çözülmüş olur. Ancak bu tarih düşürme yöntemini kullanan her müellif veya müstensih, sözü geçen unsurların tamamını kullanmayabilir, sadece bir kısmını açıkça ifade edebilir. Bu tür tarihleri doğru anlamak için bu durumu bilmek ve karinelere yararlanmak gerekir (Yıldırım, 2016, s. 86-87). Mesela, 23 Zü'l-hicce 1138, saat 11: 8. derecede yazılmış bir kitabın telifinin rastladığı tarih, kesirlerle bilmeceli olarak verilmek istense:

1. "اول الجزء الثامن" denilerek tarihi verilmek istenen olayın rastladığı zamanın en küçük parçası olan derecenin sınırları belirtilip saatten ayrılır.
2. Yukarıdaki ifadeden sonra "من الجزء الحادي عشر" denilerek bu sekizinci derecenin 11'inci saatin bir parçası olduğu belirtilir.
3. Bu ikinci ifadeden sonra "من النصف الثاني" denilerek günün bir parçası olan bu saatin yine günün bir parçası olan gündüzün içerisinde olduğu anlatılır.
4. Bu üçüncü ifadeden sonra "من العشر الثالث من الثالث الثالث" denilerek bu gündüz, ayın 23'üncü gününün bir parçası olduğu belirtilerek sınırlandırılır (الثالث الثالث / 20-30 + العشر الثالث / 3 = 23).
5. Bu dördüncü ifadeden sonra "من الجزء الثاني عشر" denilerek bu 23'üncü günün kamerî 12'inci ay olan Zü'l-hiccenin 23'üncü günü olduğu belirtilir.

6. Bu beşinci ifadeden sonra “من العشر الثامن” denilerek bu Zü'l-hicce ayının ait olduğu yılın birler basamağının, ilk onlar basamağının 8'inci yılı olduğu belirtilir.

7. Bu altıncı ifadeden sonra “من الجزء الرابع” denilerek birler basamağı 8 olan bu yılın, onlar basamağı rakamının, 4'üncü onlar basamağının, yani 31 ile 40 arasındaki onun onlar basamağı rakamı olan 3 olduğu belirtilir.

8. Nihayet “من الجزء الثاني عشر” denilerek bu 38 yılın, yüzler basamağı rakamının 101'den 200'e kadar olan ikinci yüzyılın, yüzler basamağı rakamı olan 1 olduğu, bu 100'ün binler basamağı rakamının da 1101'den 2000'e kadarki sayıların 1000'ler basamağı olan bir olduğu, böylece mezkûr Zü'l-hicce ayının 1138 yılının bir parçası olduğu belirtilmiş olur (el-Avfî, 2009, s. 187; es-Samarraî, 2012, s. 210-211; Yıldırım, 2016, s. 86-87).

4. ÖRNEKLER

Örnek 1

Konuyla ilgili ilk örnek bu tarih düşürme yönteminin ilk örneği olan Şeyhülislam İbn-i Kemal'in *Mes'elelu halki'l- Kur'an* adlı eserin ferağ kaydında bulunan aşağıdaki tarihtir:

تم الكتاب في يوم الجمعة و هو العشر التاسع من الثالث الثاني من السدس الثاني من النصف الأول من العشر السادس من العشر الثالث من العشر العاشر من الهجرة النبوية الهلالية

“Bu kitabın yazılması, Peygamber'in hicretinden itibaren onuncu onda birinin üçüncü onda birinin altıncı onda birinin birinci yarısının ikinci altıda birinin ikinci üçte birinin dokuzuncu onda biri olan Cuma günü bitmiştir.” Bu kaydın geniş bir açıklaması şu şekildedir:

a. “تم الكتاب في يوم الجمعة”: Kitap cuma günü bitmiştir.

b. “و هو العشر التاسع من الثالث الثاني”: Bu cuma günü, (ayın) ikinci üçte birinin (11-20) dokuzuncu onda biridir (9) [10+9=19→gün]. Bir ay, otuz gündür. Bir ay, 1/3(ثلث/üçte bir)e [sülüs] bölündüğünde her bir sülüs, 10 günü (العشر/öşr) kapsar. 1. Sülüs (1-10), 2. Sülüs (11-20), 3. Sülüs (21-30) günlerini kapsar. Buna göre ayın ikinci üçte biri (sülüs), ayın onuncu gününden sonra başlar, yirmisinde son bulur. Bu ikinci üçte birin dokuzuncu onda biri, on dokuzuncu gündür.

c. “من السدس الثاني من النصف الأول”: Yılın birinci yarısının (1-6), ikinci altıda birine (2. ay) aittir.

Kamerî yıl, 12 kamerî aydan oluşur. Bu 12 kamerî ay, kesirlerle bazen ikiye ayrılarak her altı ay kendi içinde 1'den 6'ya kadar sıralanmakta ve her altı ay, “نصف/yarım”, yani yılın yarısı

olarak verilir. Birinci altı ay “النصف الأول/birinci yarım” olarak adlandırılır ve محرم/Muharrem, جماد/Cumade'l-ûlâ, جماد الآخرى/Cumade'l-uhra aylarını kapsar. İkinci altı ay da “النصف الثاني/ikinci yarım” olarak adlandırılır ve رجب/Recep, شعبان/Şaban, رمضان/Ramazan, شوال/Şevval, ذوالقعدة/Zu'l-ka'de, ذو الحجة/Zu'l-hicce aylarını kapsar. Buna göre Altı aydan oluşan birinci yarımın ikinci altıda biri, Safer ayıdır. [Bu tarih; cuma günü, Safer ayının 19'uncu gününe rastlamaktadır.]

d. “من العشر السادس من العشر الثالث من العشر العاشر من الهجرة النبوية الهلالية”: (Bu ay) Hz. Muhammed'in (sav) hicretini esas alan yılın onuncu onda birinin (901-1000), üçüncü onda birinin (21-30) altıncı onda biri (6) olan yıla aittir [$900+20+6=926\rightarrow$ yıl].

O hâlde İbn-i Kemal'in kitabını tamamlama tarihi 926 hicri yılının Safer ayının 19'uncu gününe rastlayan cuma günüdür (el-Avfi, 2009, s. 184; es-Samarraî, 2012, s. 208; Yıldırım, 2016, s. 89-91).

Örnek 2

أول الجزء الثامن من الجزء الحادي عشر من النصف الثاني من العشر الثالث من الثالث من الجزء الثاني عشر من العشر الثامن من الجزء الرابع من الجزء الثاني عشر

“Bu tarih Hicri on ikinci yüzyılın, dördüncü parçasının sekizinci onda birinin, 12'inci ay olan Zü'l-hiccenin, üçüncü üçte birinin, üçüncü onda birinin, gündüzünün, 11'inci saatinin, sekizinci derecesinin başlangıcı olan tarihtir.”

- “أول الجزء الثامن”: (Sekizinci derecenin başlangıcı)
- “من الجزء الحادي عشر من النصف الثاني”: (Gündüzün 11'inci saatinin) Bir gün 24 saatten meydana gelir. İslami takvimde, önce gece sonra gündüz gelir. Bu 24 saatin 12 saati gece, 12 saati de gündüzdür. Gece, “النصف الأول/birinci yarım” olarak gündüz ise “النصف الثاني/ikinci yarım” olarak adlandırılır.
- “من العشر الثالث”: Üçüncü onda birinin (21-30. günler)
- “من الثالث الثالث”: Üçüncü üçte birinin (3.gün) [$20+3=23\rightarrow$ 23. gün]
- “من الجزء الثاني عشر”: 12'inci parçasından (12. ay→Zü'l-hicce)
- “من العشر الثامن”: Sekizinci onda birinin (8)
- “من الجزء الرابع”: Dördüncü parçasının (31-40'ıncı yılına kadar kısmının) [$8+30=38\rightarrow$ yıl]
- “من الجزء الثاني عشر”: Hicri on ikinci yüzyılın (1101 yılı ile 1200 yılı arasında kalan yüz yılın) [$1100+38=1138\rightarrow$ yıl]

Açıklamalı tercümesi: Hicri on ikinci yüzyılın yani, 1101 yılı ile 1200 yılı arasında kalan yüzyılın / الجزء الرابع dördüncü parçasının (31'inci 40'inci yılına kadar kısmının)/ العشر الثامن sekizinci onda birinin, 12'inci ay olan Zü'l-hiccenin üçüncü üçte birinin (yani 21'inden 30'una kadarının) üçüncü onda birinin (yani 23'üncü gününün) gündüzünün 11'inci saatinin sekizinci derecesinin başlangıcı olan tarihtir. Kısacası bu tarih, hicri 1138/12/23'üncü gününün 11'inci saatinin 8'inci derecesinin evvelidir (el-Avfî, 2009, s. 187-188; es-Samarraî, 2012, s. 210-211; Yıldırım, 2016, s. 93).

Örnek 3

بُعَيْدَ الْعَصْرِ مِنَ السَّبْعِ الرَّابِعِ مِنَ الْعَشْرِ الْخَامِسِ مِنَ الثَّلَاثِ الثَّانِي مِنَ السُّدُسِ الرَّابِعِ مِنَ النَّصْفِ الْأَوَّلِ مِنَ الْعَشْرِ الْخَامِسِ
مِنَ الْعَشْرِ السَّابِعِ مِنَ الْعَقْدِ الثَّانِي مِنَ الْأَلْفِ الثَّانِي مِنَ الْهَجْرَةِ

“Hicri ikinci bin'in, ikinci asrının, yedinci onda birinin, beşinci onda birinin, birinci altı ayının, dördüncüsü olan ayın, on beşinci gününün, dördüncü yedide biri olan çarşamba gününün ikindisinden biraz sonra”

- a. “بُعَيْدَ الْعَصْرِ”: ikindiden biraz sonra
- b. “السَّبْعِ الرَّابِعِ”: dördüncü yedide bir (Çarşamba)
- c. “العشر الخامس من الثالث الثاني”: İkinci sülüsün (11-20. gün) beşinci öşrü (5. Gün) [10+5=15→gün]
- d. “السُّدُسِ الرَّابِعِ مِنَ النَّصْفِ الْأَوَّلِ”: Birinci altı ayın dördüncüsü (Rebiu'l-evvel)
- e. “العشر الخامس”: Beşinci onda bir (yılların birler basamağı=5)
- f. “العشر السابع”: Yedinci onda bir (yılların onlar basamağı=61-70) [60+5=65]
- g. “العقد الثاني”: İkinci asrı (yılların yüzler basamağı=101-200) [100+65=165]
- h. “الألف الثاني”: Hicri ikinci bin (yılların binler basamağı=1001-2000) [1000+165=1165→yıl]

Bu tarih: Hicri 1165/4/15 (çarşamba günü) ikindiden az sonrasına işaret etmektedir (el-Avfî, 2009, s. 185; es-Samarraî, 2012, s. 209-210; Yıldırım, 2016, s. 92-93).

Örnek 4

مِنَ الْعَشْرِ الْخَامِسِ مِنَ الْعَشْرِ الْأَوَّلِ مِنَ السُّدُسِ الْخَامِسِ مِنَ النِّصْفِ لِأَوَّلِ مِنَ الْعَشْرِ السَّابِعِ مِنَ الْعَقْدِ الثَّلَاثِ مِنَ الْأَلْفِ
الثَّانِي مِنَ الْهَجْرَةِ

“Hicretin ikinci bin yılının, üçüncü yüz yılının, yedinci onda birinin (1270 yılının), birinci yarısının (ilk altı ayının), beşinci altıda birinin (Cumade’l-evvel ayının), birinci onda birinin, beşinci onda birinden (beşinci gününden) olan gün”

- “العشر الخامس من العشر الأول”: birinci onda birin, beşinci onda biri (ayın ilk onda birinin beşinci günü)
- “السدس الخامس من النصف لأول”: Birinci yarının (ilk altı ayın), beşinci altıda birinin (Cumade’l-evvel ayının)
- “العشر السابع من العقد الثالث”: Üçüncü yüz yılın, yedinci onda biri
- “الألف الثاني من الهجرة”: Hicretin ikinci bin yılı

Bu tarih, Hicri 5 Cemaziye’l-Evvel 1270 tarihine işaret etmektedir (Yıldırım, 2016, s. 92).

Örnek 5

Kasapzade İbrahim el-Hanefi’nin *Halicu’l-Bihar fi Multeka’l-Ebhur* eserinin ferağ kaydında görülen:

في اليوم الخميس, الخامس من الأخماس الستة, الثاني من الأسداس الستة, من النصف الأول, من شهور سنة خمس و خمسين و ألف

“Bin elli beş yılının, birinci yarısının (ilk altı ayının), ikinci altıda birinin (safer ayının), altı tane beşte birinin, beşincisi olan perşembe günü”

- “اليوم الخميس”: Perşembe günü
- “الخامس من الأخماس الستة”: Bir ayın 6 tane beşte birinin beşincisi (21-25. günler)
- “الثاني من الأسداس الستة, من النصف الأول”: İlk altı ayının ikinci altıda birinin (safer ayının)
- “سنة خمس و خمسين و ألف”: Bin elli beş senesi

Yukarıdaki tarihte 21-25. günler arası tam olarak belli olmadığından perşembe gününe bakılarak bu günün 23. gün olduğu belirlenir. Buna göre tam tarih: 23 Safer 1055 Perşembe gününe işaret etmektedir (el-Avfi, 2009, s. 192; es-Samarraî, 2012, s. 214-215).

Örnek 6

Bazı müellifler eserlerinin mukaddimesinde, bazıları da sonunda telif veya tebyizle ilgili bilgi verirler (Bilgin, 1995, s. 534). Debbagzade Muhammed b. Mahmud’un *et-Tertibu’l-Cemil fi şerhi’t-Terkibu’l-Celil* adlı eserinin tebyiz kaydında görülen tarih şu şekildedir:

وافق تبييضه في السبع الثالث، من الربع الثاني من السدس الخامس [من النصف الثاني]، من العشر الخامس من العشر العاشر بعد الألف

“Bin yılından sonra onuncu öşrün (ikinci yarısının), beşinci öşrünün, beşinci altıda birinin (Zü'l-kade ayının), ikinci dörtte birinin, üçüncü yedide biri olan gün”

- a. “السبع الثالث”: Çarşamba günü
- b. “الربع الثاني”: İkinci hafta
- c. “من السدس الخامس [من النصف الثاني]”: İkinci altı ayının beşinci altıda birinin (Zü'l-kade)
- d. “العشر الخامس”: Beşinci öşür (5. Yıl)
- e. “العشر العاشر”: Onuncu öşür (91-100 arası yıl)
- f. “بعد الألف”: Binden sonra

Yukarıdaki tarihte ikinci haftanın günleri tam olarak belli olmadığından çarşamba gününe bakılarak söz konusu günün 9. gün olduğu belirlenir. Buna göre tam tarih, 9 Zü'l-kade 1095 Çarşamba gününe işaret etmektedir (el-Avfî, 2009, s. 196-197).

Örnek 7

Hemen hemen bütün eserlerinin ferağ kaydında kesirli tarih bulunan Ahmed b. ed-Demenhurî'nin (öl. 1192/1778) *Aynu'l-hayat fi istinbâti'l-miyah* adlı eserinde yer alan kayıt, önceki örneklerden farklılık göstermektedir:

تحريراً في الثاني من الثاني من الخامس من السادس من الخامس من الثاني عشر من الهجرة النبوية على صاحبها أفضل الصلاة والسلام

- a. “الثاني من الثاني”: Ayın ikinci onluğunun (11-20), ikinci birliği (2) [$10+2=12 \rightarrow$ gün]
- b. “الخامس”: Beşinci ay (Cumade'l-ûla)
- c. “السادس”: Altıncı birliğinin (6)
- d. “الخامس”: Yılın beşinci onluğunun (40-50)
- e. “الثاني عشر”: On ikinci yüz yıl (1100-1200) [$1100+40+9=1149 \rightarrow$ Yıl]

Bu tarih, 12 Cumade'l-ûla 1149 tarihini vermektedir.

Yukarıda verilen örneklerde sıralama yazılış biçiminde zaman gösteren birimlerin kesirleri, küçükten büyüğe doğru çıkılarak, okunuşta ise büyükten küçüğe doğru inilerek sıralanmaktadır. Hesaplama yapılırken üstte görüldüğü şekilde baştan sona doğru okunup devam edileceği gibi sondan başlanıp başa doğru da hesaplama yapmak mümkündür. Örneğin 6 numaralı örnekte aşağıdaki gibi bir sıralama da takip edilebilir:

- a. “الثاني عشر”: On ikinci yüz yıl (1100-1200) [binler ve yüzler]
- b. “الخامس”:Yılın beşinci onluğunun (40-50)
- c. “السادس”: Altıncı birliğin (6) [$1100+40+9=1149$ →yıl]
- d. “الخامس”:Beşinci ay (Cumade'l-ûla)
- e. “الثاني من الثاني”: Ayın ikinci onluğunun (11-20) ikinci birliği (2) [$10+2=12$ → gün]

Bu tarih sondan başlanarak okunduğunda, 12 Cumade'l-ûla 1149 tarihini vermektedir.

(el-Mevalidi, 1996, s. 241-242).

Örnek 8

Bu kayıt yukarıdaki örneklere göre farklılık arz etmekle beraber konuyla ilgili ilgi çekici örneklerden birisidir. İsmail Hakkı Bursevî'nin (öl. 1137/1725) *Ruhu'l-Beyân* tefsirinin fihrist kısmında yer alan kayıt şöyledir:

“ابتداء ألفات أربعة ده واقع اولان حجه تأليف اولنان.....” (İbtidâ-i elifât-ı erbaada vaki' olan hacda telif olunan.....) ibaresindeki “ألفات أربعة” /dört elif’ ten kasıt 1111 tarihidir (Arslan, 2005, s. II/ 1535).

SONUÇ

İslâm medeniyetinin dayandığı kültürel mirasımız ve sanat eserlerimizle sağlıklı bir irtibat kurulabilmesi, ilim adamları ve araştırmacıların bu eserleri doğru bir şekilde okuyup tanımaları ve yorumlamalarına bağlıdır. İşte bu mirasın en önemli unsurlarından biri de yazma eserlerdir.

Bir kitabın bitiminden sonra yazar veya müstensih tarafından kitabın yazıldığı tarihin yani istinsah veya ferağ kaydının düşülmesi bir gelenek hâline gelmiştir. Söz konusu tarihler, herhangi bir yoruma mahal bırakmayacak şekilde açık bir şekilde yazıldığı gibi bazı kayıtlarda bu tarihler karmaşık ve kapalı bir ifade biçimi ile hesaplardan dolayı neredeyse bir muamma hâlini almaktadır. Bu tarih düşürme yöntemleri, söylenişi ve hesaplanışı bakımından çeşitli sınıflandırmalar ve adlandırmalara tabi tutulmuştur.

Tarih düşürme sanatı ile ilgili ürünler, içinde barındırdığı remiz, sembol ve hesaplarla ilgili zihinsel faaliyet gerektiren unsurlar dolayısıyla hesap ilmi lugazları başlığı altında incelenebileceği gibi bunları ta'miye türü örnekler arasında zikretmek de mümkündür. Muamma bir beyan mahareti niteliği taşıdığı için beyan ilmine tâbi bir disiplin olarak kabul edilmiştir. Muammanın bedî' ilmiyle ilgili tarafı şiirde edebî bir sanat olarak icra edilmesidir.

Kesirlerle tarih düşürme yöntemini doğru anlamak için çok iyi derecede Arapça bilmenin yanı sıra kesirlerle ifade edilen tarih için kullanılan zaman birimlerini iyi kavramak ve işlem basamaklarını doğru bir şekilde takip etmek gerekir. Belirtilen konular dikkate alınır ve bilinirse kesirlerle ifade edilen tarih düşürme yöntemi çözülmüş olur. Ancak bu tarihi kullanan her müellif veya müstensih adı geçen unsurların hepsini kullanmayabilir veya sadece bir kısmını açıkça ifade edebilir. Bu tarz tarihleri doğru olarak anlamak için bu ayrıntıları bilmek ve karinelere yararlanmak gerekir.

Yazma eserlerden faydalanmak, sağlıklı neticelere ulaşmak için uzun süre devam eden bu köklü ve yerleşik geleneğin bilinmesi, doğru şekilde anlaşılması ve yorumlanması ile mümkündür.

KAYNAKÇA

- Arslan, A. T. (2005). “Eski yazma kitap ve belgelerde kullanılan kısaltma ve rumuzlar”, XIV. Türk Tarih Kongresi (Ankara 9-13 Eylül 2002) Bildirileri II. Cilt II. Kısım, 1533-1549
- el-Avfi, M. (2009). et-Tarih bi'l-küsûr fi'l-kitabi'l-Arabiyyi'l-mahtut. *Mecelletü'l-Cami'ati'l-İslamiyye*. 144 (2), 1-55.
- Batur, H. (2022). Kilisli Rıfkî'nin tarih manzumeleri. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (7), 150-165.
- Bilgin, O. (1995). “Ferâğ Kaydı”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 12/354-356. Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bozkurt, N.- Kaya, N. (2001). “İstinsah”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 23/369-371. Diyanet Vakfı Yayınları,
- el-Cezâirî, T. (1303/1886). *Teshîlü'l-mecâz ilâ fenni'l-mu'ammâ ve'l-elgâz*. Vilayet Matbaası.
- Coşan, M. E. (1975). Bazı yazmalarda görülen bilmeceli tarih kayıtları, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, (2), 55-65.
- Durmuş, İ. (2020). “Muamma”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 30/319-320. Diyanet Vakfı Yayınları.
- el-Mevalidi, M. (1996). Hallu ta'miyeti't-tarihi bil kusur. *Mecelletu ma'hedi'l-mahtutatil-Arabiyye*. Ma'hedi'l-Mahtutat el-Arabiyye, Cilt. 39, (2), 212-255.
- Oğraş, R. (2007). Türk edebiyatında kitap yazımına ve basımına tarih düşürme geleneği. *Turkish studies*, 2 (4 Kış), 647-669.
- es-Samarrai, M. Y. İ. (2012). et-Tevarihu'l-mu'ammayatü fi'l-mahtutati'l-'Arabiyye. *Mecelletü'l-buhus ve'd-dirasati'l-İslamiyye*, (28), 201-221.

Yıldırım, A. (2016). Kesirlerle bilmeceli tarih usûlü ve çözümü. *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (4), 75-95. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bayburt-ilahiyat/issue/33332/370986>